

UDK: 628.036.4(497.11)
DOI: 10.5937/KonGef24079P
Прегледни научни рад

СРПСКЕ ТОПЛИЦЕ - БАЊА СА ИСТОРИЈОМ

Александра Петрашевић¹

Апстракт: Простор Републике Српске је богат љековитим минералним, термалним и термоминералним водама. Разна археолошка истраживања свједоци су постојања љековитости термоминералних вода и у доба старих Римљана. Данас су простори ових извора претворени у бањске центре са здравственим, рекреативним, смјештајним и угоститељским садржајем. У непосредној близини Бањалуке, на обали ријеке Врбас, налази се бањско - рекреациони центар. Српске Топлице, некада Горњи Шехер, простор са осам извора термоминералне воде са температуром од 34°C, је проглашен националним спомеником са занимљивом историјом. Циљ рада је да се прикаже развој бање Српске Топлице кроз историју и стварање туристичких производа здравственог туризма, који задовољавају потребе савременог човјека, како за рекреацијом и очувањем здравља, тако и за лијечењем и опоравком.

Кључне ријечи: бања, Српске Топлице, здравствени туризам.

УВОД

Вода као регулатор живота има важност у животу људи. Улога подземних вода посматра се кроз физиолошки и здравствено – хигијенски значај, водоснабдијевање привреде, за хлађење, наводњавање, рибогојство, грађевинску дјелатност и др. Активностима човјек утиче на њена квалитативна и квантитативна својства. Од подземних вода, на простору Републике Српске често се срећу љековите минералне, термалне и термоминералне воде. Разна археолошка истраживања свједоци су постојања љековитости термоминералних вода и у доба старих Римљана. Данас су простори љековитих извора претворени у бањске центре са здравственим, рекреативним, туристичким и угоститељским садржајем. Република Српска има око 200 регистрованих минералних, термалних, термоминералних, слабо радиоактивних појава, кисељака и љековитих блата и десет бањских центара за лијечење и рехабилитацију, односно одмор и рекреацију (Рајчевић, Црногорац, 2009).

Бање се могу дефинисати као комплексни природни мотиви чије се развој темељи на сљедећим елементима: термоминерални извори, племенити гасови, љековито блато, чист ваздух, климатски елементи са наглашеним стимулативним и умирујућим дејством (Станковић, 2009). Бањски туризам је посебна туристичка грана, која се заснива на кориштењу термоминералних вода у сврху туристичког промета. Лијечење у термоминералним водама, употреба минералних изворских вода за пиће и удисање ослобођених гасова из воде на мјесту извирања, је древна терапеутска метода (Спахић, Темимовић, 2014).

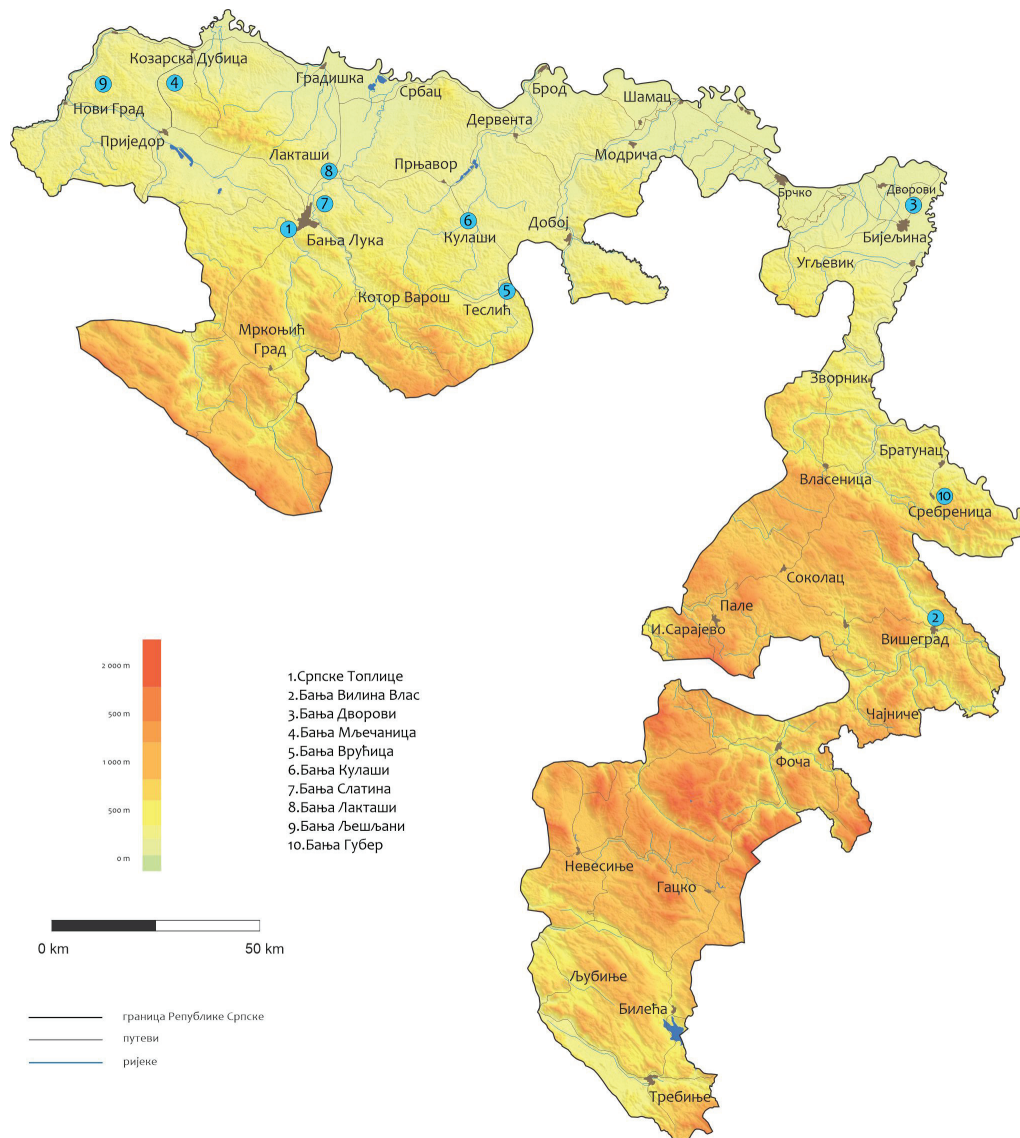
Наше бање се више баве здравственим туризмом, као спојницом медицине и туризма, у којем економски субјекти организују боравак туриста у климатским и бањским мјестима примарно ради обољења, рехабилитације али и лијечења (Спасојевић и Шушић 2011.).

У западном дијелу Републике Српске могуће је издвојити двије цјелине у којима се налазе бањско-љечилишни центри. Прва и значајнија налази се на потезу Теслић - Прњавор - Бањалука (бање Врућица, Кулаши, Лакташи, Слатина и Српске Топлице), друга се веже за простор између ријека Уне и Сане (бања Мљечаница и бања Љешњани). На простору источног дијела Републике Српске налазе се три бањска центра која нису груписана него се налазе као засебни туристички и здравствено-рекреативни центри (бања Дворови, Губер и Вилина Влас). Осам бања се налази у перипанонској, а двије у планинско-котлинској области. Доказ томе су и надморске висине на којима су лоциране, бање, ако се изузме бања Губер на 620 метара и Вилина Влас на 460 метра, све остале леже до 250 метара надморске висине.

¹ Универзитет у Бањој Луци - Природно-математички факултет, Младена Стојановића 2, Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина, aleksandra.petrasevic@pmf.unibl.org, ORCID: 0009-0008-5039-7508

Перспективна подручја за изналажење, експлоатацију и кориштење термалних вода са температуром до 80°C су: подручје Вишеграда, западни дио Сарајева, подручје Добој - Теслић, подручје Приједора - Нови Град и подручје Зворник - Јања. Најперспективнија подручја за истраживање, експлоатацију и интензивно кориштење термалних вода са температуром већом од 90°C су Семберија, бањалучка котлина, Лијевче поље, околина Брчког, Дервенте, Брода, Градишке, Козарске Дубице и Костајнице (Тркуља, 1998).

Бање Републике Српске

ХИДРОГЕОТЕРМАЛНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ

Република Српска има веома сложену геолошку грађу. На бази досадашњих истраживања геолошке грађе извршена је хидрогеолошка рејонизација која представља битну претпоставку за оцјену геотермалних потенцијала Републике Српске. Географском простору Републике Српске својствена је комплексност геолошко – тектонских односа и па је разумљиво да досадашњим истраживањима нису ријешена многа питања од значаја за комплексније сагледавање и искоришћавање геотермалног потенцијала. Мултидисциплинарна истраживања, која трају од шездесетих година прошлог вијека, у многим сегментима указују на оправданост интензивнијих инвестирања у геотермална истраживања на овим просторима. Познато је да је геотермална енергија, у садашњем вредновању извора енергије, чист и обновљив извор енергије. Обим и садржај досадашњих истраживања хидрогеотермалних потенцијала показују да се они могу непосредно користити у: балнеологији, рекреацији, загријавању земљишта, узгоју рибе и сточарству (загријавање животињских фарми), али и у топлификацији (загријавању простора, пластеника) и сл. На територији Републике Српске постоји више зона и локација

термоенергетских искористивих потенцијала, који садрже чисто термалне воде са температуром већом од 20°C и минерализацијом испод 1g/l или пак термоминералну воду са температуром већом од 20°C и минерализацијом изнад 1g/l. Укупни термоенергетски потенцијал није посебно анализиран, али се процјењује, на основу постојећих извора и бушотина, преко 1000 MW-термалних. Према мишљењу Миошића (1982., 1984., 1985. и др) на неким појавама и зонама постоје хидротермалне снаге које се могу привести експлоатацији са минималним трошковима и без икаквих додатних истраживања.

У ужем подручју Града Бањалука појаве термоминералних вода везане су за локалитет Горњи Шехер, сада Српске Топлице. Експлоатација је вршена у објектима бањског-рекреативног центра, који је лоциран непосредно на изворима и ближим појавама термоминералне воде. Поред више извора израђени су бунари и изведене плитке бушотине. Евидентирано је 12 извора, а током 1972. и 1973. године изведена су истраживања и бушења на неколико локација дубина од 23 до 150 метара, а коју годину касније још неколико. Термоминералне воде Горњег Шехера налазе се у кањону Врбаса, тектонски укљештеној зони врбаског расједа, између горњотријаских доломита и горњокредних турбидитних седимената Сарајевске сигмоне уз градницу са динарским офиолитским појасом на сјеверу. Тренутно су од бројних бушотина у функцији само двије, на дубини од 74 и 47 метара (Министарство индустрије, енергетике и рударства, 2013).

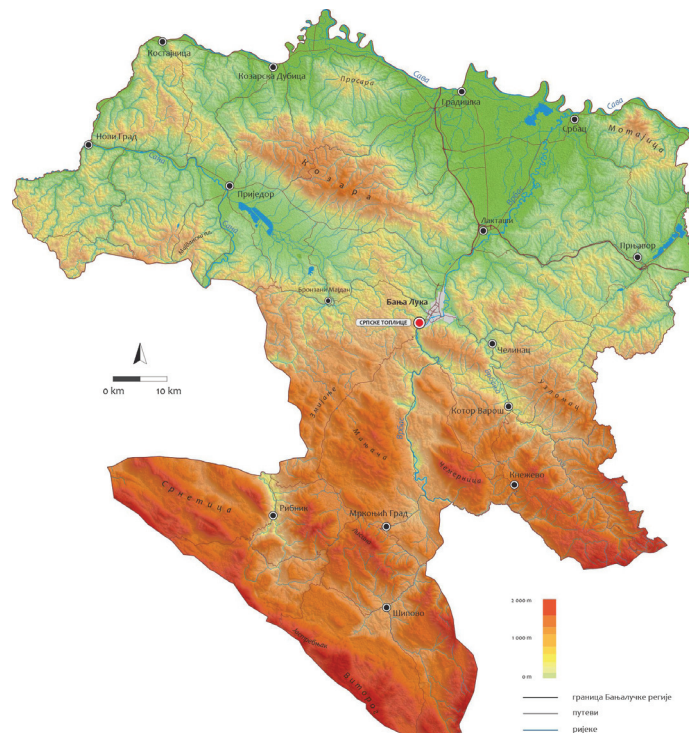
БАЊА СРПСКЕ ТОПЛИЦЕ

Српске Топлице налазе се на југозападном дијелу бањалучке котлине, а окружују их Јајачка стијена, са 465 метара надморске висине, Понир (589 m н. в.) Бањ брдо (403 m н. в.) и Лауш (383 m н. в.). Треба истаћи да насеље Српске Топлице спадају у урбано подручје Бање Луке, а удаљеност од средишта града је око 5 километара.

Насеље је, најстарији дио Града и представља историјско језгро из којег се касније развио урбани дио садашње Бање Луке. Извори термоминералне воде утицали су да се у Српским Топлицама развије урбано насеље. Насеље се развило на ријечним терасама лијеве и десне обале ријеке Врбаса.

Природни извори термоминералне воде налазе се у подножју, односно између узвишења Бањ брда и Буквалика, на алувијалној равни десне обале Врбаса, на изласку бањалучке котлине из планинских масива Динарида. Извори термоминералне воде налазе се на расједној зони, која иде правцем Српске Топлице – ушће ријеке Врбање у Врбас. Извори термоминералне воде искоришћени су за изградњу бањско – рекреативног центра.

Бања Српске Топлице у бањалучкој регији

Данашњи топоним Српске Топлице користи се након рата (1992 – 1995. године), док претходни топоним гласи Горњи Шехер. Но без обзира на измијењену топонимију, која је на простору БиХ доживјела промјену након рата, избор Српских Топлица као станиште разних популација у историјском периоду, одредили су заправо термоминерални извори.

Досадашње физичко – хемијске анализе вода Српских Топлица потврђују њихову балнеолошко – здравствену вриједност. Међутим, до данас ове воде нису биле предмет фармаколошко – клиничког испитивања, те није могуће дефинисати индикације, односно која обољења и повреде се могу лијечити при употреби бањске воде. То подразумева и прецизна упутства о начину употребе воде, количини, временском периоду, али и коришћење одговарајућих лијекова, физикалне терапије и много тога што треба да употпуни бањски садржај. По издашности извора бања спада у богатије, који су за сада довољни за терапеутско – рекреативно коришћење.

Из досадашње физичко – хемијске анализе видљиво је да неке компоненте бањске воде могу, имати и одређена љековита својства. Ту прије свега спадају катиони, аниони, микроелементи, растворени слободни елементи, затим радиоактивност, минерализација и остале компоненте. Прва научна истраживања квалитета ових вода извршио је аустријски научник Еуген Лудвиг. Новија истраживања показала су скоро исте резултате као и првобитна. Хемијске анализе су показале да је најзаступљенији Ca^{++} ион са 50%, затим Mg^{++} са 35% док су Na^+ и K^+ заступљени са 15%. Најзаступљенији аниони је HCO_3 са 55%, затим SO_4 са 41% и Cl иони са око 4%. Воде бање Српске Топлице су калцијуско-магнезијумски-хидрокарбонатно-сулфатне, а већина термоминералних извора је благо радиоактивна (Ѓато et al., 2005).

Према температури вода бање припада групи хипотермалних вода и може се користити за купке; Ph вриједност (7,5) преовлађује према алкалитету, те може имати и благо љековита својства код одређених обољења, о чему наравно одлучују љекари. Присуство микроелемената (литиј, цинк, јод, фосфор и др.) има терапеутски значај. Термоминералне воде ових извора су без боје и мириса, а температура се креће од 30°C до 34°C, па се сврставају у групу хипотермалних. Досадашње анализе показују да бањска вода благотворно дјелује код кожних, реуматских и срчаних обољења.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ

У римском периоду прво се развило бањско насеље, а пронађено је низ трагова римског борава око термалних извора. Најзначајнији материјални докази су римски бакарни новчићи, што је карактеристика већине бања у Републици Српској, али и доказ да су Римљани и те како познавали љековита својства минералних, термалних и термоминералних вода. Истовремено, остаци новца у бањским басенима нам говоре о хиљадугодишњој традицији бацања новца у купке у знак захвалности. У Српским Топлицама, на римску присутност подсјећају и неки други трагови, попут дијелова грађевинског материјала, који се виде у двориштима данашњих кућа и остаци канала за довод термалне воде.

Неки од тих канала још и данас су у употреби. Улогу термалног комплекса у римско доба Српске Топлице су имале првенствено за потребе оближњег логора CASTRE, а истовремено бања је била и трговачко – путна станица на римској цести Сплит – Градишка.

Доласком Словена у ове крајеве у VII вијеку почиње нови период активности на локалитету Српских Топлица. Археолошки потпуно необрађен славенски период указује на велику временску празнину у познавању организованог живота раног средњег вијека на простору Српских Топлица.

Доласком Турака, после 1528. године дешавају се трансформације урбане структуре Српских Топлица и формирања босанско – оријенталног насеља. Долази до изградње првих махала, односно четврти, првенствено на лијевој обали Врбаса. Подаци из 1570. године наводе да је било десет махала (пет на лијевој и пет на десној обали Врбаса) са 278 кућа. Једна од махала звала се илица, а то је турска ријеч која означава извор љековите топле воде, односно љековито купалиште, или најкраћи превод илице био би бања (Џаја, 1960).

Упади аустријске и аустроугарске војске 1688., 1737. и 1878. године утичу на опадање улоге Српских Топлица у бањском туризму. У периоду аустроугарске окупације било је саграђено и војно купатило жбана, односно бања са већим правоугаоним базеном. Данас је од жбана остао само откривени и напуштени базен.

Године 1984. године, на локалитету бањског комплекса су почели радови на изградњи бањско – рекреативног центра, са основном намјеном коришћења за одмор, рекреацију и здравствени туризам. Српске Топлице налазе се дуж расједног система који чине: расјед Бање Луке, расјед Топлице и расјед Челинца. Термоминерална вода се излива у пресјецишту ових сеизмичких расједа. Научна истраживања и анализе квалитета воде, односно анализа физичких, хемијских и микробиолошких својстава бањске воде могу се подијелити у три периода:

- Аустроугарски период, од 1878 – 1918. године,
- Период између два свјетска рата, од 1918. до 1941. године;
- Период после Другог свјетског рата, 1945. до данас.

ЗАШТИЋЕНО ПОДРУЧЈЕ - НАЦИОНАЛНИ СПОМЕНИК БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Комисија за очување националних споменика, на основу члана V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини и члана 39. став 1 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, 2005. године је донијела одлуку да се Градитељска цјелина - Бање у махали Илића у Горњем Шехеру, Бања Лука, прогласи се националним спомеником Босне и Херцеговине.

Национални споменик чине: мјесто и остаци Ебиног хауза, бања у саставу куће Мухарема Гушића (Маслин хауз), бања у саставу куће Бисере Шеранић, три бање са термалном водом у кући Демировића, Османчевића бања (бања која се налази југоисточно од куће Османчевића), мјесто и остаци бање Жбана, бања Диреклија у стијени уз обалу Врбаса, мјесто и остаци бање Шугавица, као и бања Илића (Краљичина Илића или Трокића врело) уз обалу Врбаса. На национални споменик се примјењују мјере заштите и рехабилитације утврђене Законом о спровођењу одлука Комисије за заштиту националних споменика успостављене сходно Анексу 8 Општег оквирног споразума (Службени гласник БиХ бр. 90/06.).

Специфичности махале Илића имају директну везу са природним ресурсима краја. Присуство термалних изворишта на једном релативно малом просторном обухвату одразило се на човјеково коришћење тих природних предиспозиција, који при обликовању простора становања користи термалне воде (просјечне температуре износе од 33 до 36°C): уводи топлу воду унутар објекта и смјешта каде за купање у засебне просторије унутар куће, или изграђује свој стамбени објекат уз неку бању уз коју прислања свој стамбени објекат или инкорпорише постојећи објекат бање у диспозицију куће, или гради базен са термалном водом у башти.

СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ БАЊЕ СРПСКЕ ТОПЛИЦЕ

„Бањско рекреативни центар Шехер“ у Српским Топлицама већ годинама није у функцији. Нови власник је Институт за физикалну медицину, рехабилитацију и ортопедску хирургију “Др Мирослав Зотовић” 2019. године започео је реконструкцију и ревитализацију на истој локацији и са истим термалним извориштем с циљем да га поново стави у функцију. С обзиром да се објекат налази на простору који је проглашен националним спомеником Босне и Херцеговине- Градитељска цјелина-Бање у махали Илића у Горњем Шехеру, Бањалука, није било могуће његово рушење, Пројекат је направљен на основу постојећег објекта. Грађевинску дозволу је издало Министарство за просторно уређење, грађевинарство и екологију Републике Српске, задржан је положај објекта, како хоризонтални тако и вертикални габарити, како би се задржала основна функција. Како је ограничена квадратура морала се извршити рационализација простора, како би се одговорило на све функције које захтијева нови бањско-рекреативни комплекс. Објекат је урађен на четири нивоа спратности $C_v + P + 1 + P_k$, с укупном површином од 8121,20 m², при чему се пазило да се свим функцијама да једнак значај. Како Институт има уговор са Министарством за енергетику и рударство Републике Српске за експлоатацију термоминералне воде реконструкцијом комплекса оствариће се циљ да се савременом човјеку омогући рекреација и очување здравља. Поред примарне улоге пружања здравствено-рехабилитацијских услуга кроз рационално коришћење природног ресурса, становништву свих генерација ће бити на располагању и друге услуге, као што су апартмани, ресторани, дјечије играонице и други садржаји.

План новог бањско-рекреационог комплекса

Из документације Институт за физикалну медицину, рехабилитацију и ортопедску хирургију
"Др Мирослав Зотовић"

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Бања Српске Топлице још увијек нема функцију здравствене установе и природног љечилишта. Природним љечилиштем данас означавамо установе које имају научно доказану љековитост природног фактора.

Бања Српске Топлице има специфичан статус. У односу на непосредно окружење, као и шири простор регије, то је бања локалног значаја. Бањски туризам у Српским Топлицама и Бањој Луци се развијао до сада спонтано и сводио углавном на индивидуалне посјете и није било организованог приступа у коришћењу постојећих капацитета. Корисници старих купатила су углавном били становници Бање Луке и околних насеља. Купатила раде сезонски и налазе се у веома лошем стању. Бање (каде) се налазе у приватном власништву, гдје становници Бање Луке и околине долазе, до сада су то били старији, а задњих година се могу срести и млади људи. Атракција је спој веома хладног Врбаса и термоминералне воде (топлице). Бањски гости су долазили углавном индивидуално у љетним мјесецима и користили су приватни смјештај у околним приватним кућама.

У данашње вријеме да би бање опстале требале би измијенити своју првобитну улогу, да се поред љечилишне развија и рекреативна функција. Ово захтијева модернизацију и проширење медицинских капацитета, изградњу туристичко-угоститељских објеката, адекватне инфраструктуре. Савремени бањски туризам све више захтијева пр велнес програме, који постају дио туристичког производа са све јаснијим профилима и различитостима у односу на изворно значење здравственог туризма у бањама (Белиј, 2014). Бањско рекреативни центар Шехер у Српским Топлицама завршетком одговориће на изазове савременог бањског туризма на нашим подручјима, али и шире.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Белиј, М., Милосављевић, Ј., Белиј, Ј. & Перак, К. (2014) Показатељи туристичке развијености бањских места у Србији, *Зборник радова-Географски факултет Универзитета у Београду*, 62, 175-196.

Гњато, Р., Трбић, Г., Маринковић, Д., Гњато, О., & Лојовић, М. (2005): *Република Српска- туристички потенцијали*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 151-152.

Документација Института за физикалну медицину, рехабилитацију и ортопедску хирургију "Др Мирослав Зотовић"

Комисија за очување националних споменика. (2006). Бање у махали Илици у Горњем Шехеру, градитељска цјелина, *Службени гласник БиХ бр. 90/06*.

- Минералне сировине Републике Српске, (2011). Министарство индустрије, енергетике и рударства, Републички завод за геолошка истраживања, Зворник.
- Миошић, Н. (1983). *Важнији резултати регионалних истраживања геотермалне енергије Босанске Крајине*.
- Рајчевић, В., & Црногорац, Ч. (2014). Хидрогеотермални потенцијали у функцији обновљиве енергије у Републици Српској. *Herald*, 17, 121–149.
- Смлатић, С. (1978). *Бања Лука - град и његове функције*. Свјетлост. Сарајево.
- Spahić, M. & Temimović, E. (2014). Termomineralne vode Bosne i Hercegovine u funkciji balneološkog turizma. *Acta geographica Bosniae at Herzegovinae*, 2, GEOUBiH, Sarajevo. 65–75.
- Станковић, С (2009). *Бање Србије*, Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд
- Спасојевић, М., & Шушић, В. (2011). Савремене тенденције у развоју здравственог туризма у свијету и Србији, *Теме, Часопис за друштвене науке*, Година XXXV, бр. 1 Универзитет у Нишу, Ниш 149-162.
- Тркуља, Д. (1998). Хидрогеотермални потенцијали Републике Српске. *Зборник радова "Република Српска у дејтонским границама"*, Географско друштво Републике Српске, Бања Лука.
- Џаја, М. (1962). *Бањалука у путописима и записима*, Бања Лука.

SRPSKE TOPLICE – A SPA WITH A STORY

Aleksandra Petrašević²

Abstract: The area of the Republic of Srpska is rich with healing mineral, thermal and thermo-mineral waters. Various archaeological researches witness to the existence of healing properties of thermal mineral waters, even in the time of the ancient Romans. Today, the areas with the mineral springs have been converted into spa centers with health, recreational, accommodation and catering facilities. In the close proximity of Banjaluka, on the banks of the Vrbas River, there is the spa and recreation center of Gornji Šeher, today known as Srpske Toplice, an area with eight thermo-mineral springs with a temperature of 34°C, which was declared a national monument with an interesting history. The objective of the paper is to show the development of the Srpske Toplice spa through history and the creation of modern tourist products of health tourism, which meet the needs of modern man, both for recreation and health preservation, and for treatment and recovery.

Key words: spa, Srpske Toplice, health tourism.

² University of Banja Luka - Faculty of Science, Mladena Stojanovića 2, Banja Luka, Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina, aleksandra.petrasevic@pmf.unibl.org, ORCID: 0009-0008-5039-7508